

АНОТАЦІЯ

Бакіров Д. Р. Богословська антропологія політичного представництва. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2023.

У дисертації розглянуто політичне представництво з точки зору богословської антропології. У дослідженні розкриваються наступні проблеми: (1) питання ролі політичного представництва в антропології; (2) питання ролі політичного представництва в історії європейського врядування; (3) питання ролі політичного представництва в християнській церкві. *Актуальність* теми дослідження визначається необхідністю досягнення ясності у визначення демократії в контексті зростання осі автократичних режимів, які позиціонують себе як більш демократичні, ніж ліберальні демократії, оскільки представляють людей більш безпосередньо. З цією метою, в дослідження побудована “антропологія представницької демократії”, що виходить з "ортодоксальній" теорії політики, заснованій на "конститутивній теорії представництва", та протипоставленій "неортодоксальній" теорії політики, заснованій на "інструментальній теорії представництва". *Актуальність* цієї роботи зумовлена ризиком того, що хвиля популізму на Заході призведе до перетворення ліберальних демократій на "масові" "плебісцитарні" демократії, змодельовані на основі "неортодоксальної" теорії політики, де успіх представництва вимірюється безпосередністю копіювання "волі" народу. Щоб запобігти цьому сценарію, розроблено нюансовану антропологію політичного представництва, яка дозволяє оцінити, чи є "народ" значуще присутнім в діях уряду. *Доказано*, що сучасна представницька демократія є продуктом вчення і

дисципліни християнської Церкви – практичним застосуванням "високого" соборного богослов'я репрезентації, яке стверджує, що незрівнянно різні реальності можуть представляти одна одну, і політичним застосуванням "духовної вправи", яка є конститутивною для Церкви – життя в "ім'я" іншого, за умови, що політики діють в "ім'я" народу, а згідно з народною "волею", оскільки "воля" – це те, що володіє вже наявними благами та бореться проти ворогів, які претендують на ті ж самі блага; тоді як "ім'я" об'єднує різні вольові акти в логічну історію розвитку. Політичне представництво, центральним референтом та суб'єктом якого є "ім'я", варте свого часу, тому що "ім'я" є тією частиною людини, що живе в мові, тобто бере участь в грі з ненульовою сумою, яка творить з нічого, а тому перетворює політику на "будівництво міста словами" ("Держава" 369а); тоді як акцент на народній "волі" сакралізує вже чинні визначення інтересів, унеможлиблює переговори, і, таким чином, зводить політику до безпосереднього зіткнення між волями – "друзями" і "ворогами".

У першій частині доказано, що найбільш витонченою артикуляцією "неортодоксальної" теорії є "недіалектичне" прочитання Гегеля як так званими лівими гегельянцями, такими як Карл Маркс та Александр Кожев, які забезпечили ідеологічну основу для Радянського та Європейського Союзів [Howse 2004; Kletzer 2006; Varigazzi 2017], так і правими гегельянцями, такими як Карл Шмітт та Іван Ільїн, чиї праці використовуються для інтелектуальної легітимації сучасних автократій у Росії та Китаї [Auer 2015, Snyder 2019, Lewis 2020, Brang 2020, Che 2020, Mitchell 2020, Libin and Patapan 2020, Reinhardt 2020, Goldman 2021, Harvey 2021, Karolewski, Libin, Patapan et al. 2023]. На противагу цим мислителям, в цьому дослідженні припускається, що редукція діалектики Гегеля з буквального обміну словами до нібито більш релевантного порядку дійсності, будь то боротьба за "засоби виробництва" (Produktionsmittel) або за "життєвий простір" (Lebensraum), є помилковим прочитанням Гегеля. Як "ліві", так і "праві" школи гегельянства критикують

ліберальну демократію за те, що вимір, в якому вона функціонує – парламентські комітети, партійна полеміка, громадські слухання – не відповідає рівню, на якому нібито відбувається актуальна діалектична боротьба – чи то марксівський "базис" замість "надбудови", чи то шміттівська "війна" замість "миру", в будь-якому випадку, стверджується, що саме змагання між волями, а не обмін словами, є тією сценою, де слід протистояти "ворогу", оскільки "ворог" змовився проти нас – чи то в змові Комуністичного Інтернаціоналу, чи то "глобального капіталу". В будь-якому випадку, ці антиінтелектуальні рухи є антисемітськими, тому що саме євреїв, чия історія є втіленням діалектики інтелектуального врядування ("Приходьте, давайте посперечаємося" говорить Господь в Ісайя 1:18), вони вважають головними ворогами природного стану речей, тобто безпосередньої боротьби між волями. Через вищезгадане розмаїття "недіалектичних" прочитань Гегеля не варто дивуватися, що виправдання військової кампанії Російської Федерації проти України можна почути як з боку лівих, наприклад, постколоніалістів, антикапіталістів і критиків зовнішньої політики США (школа "реалізму" в міжнародних відносинах є прекрасним прикладом), так і з боку правих, наприклад, ізоляціоністів, націоналістів, прихильників геополітики та антилібералів, які наполягають на тому, що захист універсальних норм і цінностей, таких як права людини і демократія, є лише цинічним фасадом, що прикриває приховане прагнення Заходу домінувати над рештою світу [Negri 1999, Muffe 2005, Kalyvas 2008, Amariles 2008]. Щоб висвітлити "неортодоксальну" теорію політики, досліджено траєкторії її застосування на прикладі двох російських автократій – марксистському сталінізмі та шміттівському путінізмі. По-перше, Йосип Сталін проголосив суверенітет мови як над "базисом", так і над "надбудовою" в дискусії про мовознавство з уявними "молодими товаришами" на сторінках газети "Правда" з 1950 року, щоб легітимізувати засіб своєї диктатури - свої команди, накази, укази, постанови, одним словом, слова. Однак сталінські накази були довільними,

оскільки мова не була суверенною над самим Сталіним – оскільки Сталін вважав, що володіння діалектикою звільняє його від необхідності коригуватися платонівською діалектикою дружби (замість якої у Сталіна були вигадані "товариші") і гегелівською діалектикою партійної політики (політичні опоненти Сталіна були або розстріляні, або відправлені до таборів смерті). Отже, в сталінській Росії "слово" функціонувало не як суверенний педагог, а як зброя свавільної волі. По-друге, ми припускаємо, що цинічне розчарування після комуністичних і ліберально-демократичних експериментів підготувало росіян до прийняття путінського стилю державного будівництва, сформованого контррозвідувальним вихованням підозрювати та виявляти зловмисну неавтентичність публічної персони порівняно з підлеглими намірами, невідповідність між "ім'ям" і "обличчям", змову, яка може бути викрита лише шляхом катування. Підозра спецслужб у неавтентичності та змові слугувала приводом для делегітимізації публічних дебатів, боротьби з опозицією та консолідації суспільства навколо "сильного лідера", чие авторитарне правління подається як єдиний вид політичного устрою, здатний протистояти "ворогові". Щоб запропонувати альтернативу "неортодоксальній" теорії, окреслено теорію політики, засновану на православній вірі в ключову онтологічну та антропологічну роль "слова". Рисою, яка відрізняє "ортодоксальну" теорію політики, є антропологія, що трактує мову та репрезентацію не як інструментальні, а як конститутивні. Завдяки цій антропології, ми можемо читати Гегеля "логоцентрично", тобто не зводячи діалектику до чогось, що знаходиться за межами мови, і таким чином узгодити його систему з православ'ям, показавши, як вона уможлиблює те, що ми називаємо "світською теократією", державу, яка засвідчує суверенітет "слова", відмовляючись від будь-яких претензій на божественність. Ми знаходимо "логоцентричне" прочитання Гегеля в низці вчених від Олександра Потебні до Олексія Лосєва та руху, охрещеного як "Новий Гегель" – Чарльз Тейлор, Джилліан Роуз, Ендрю Шенкс, Пітер Ходжсон, Стівен Голгейт, Джон Бербрідж,

Ніколас Адамс, Гевін Хайман, Кетрін Малабу, Ребека Хоуз, Беатріс Лонгенесс та Роуен Вільямс. Спираючись на ці праці та на традицію "ім'яслав'я" в православній теології початку ХХ століття, ми окреслюємо антропологію представницької демократії, розвиваючи такі поняття як "невласне-пряма мова" та "обмін гріхами". Подібно до того, як "ім'я", як кажуть, є головним предметом ім'яславської молитовної практики, справжня демократія – та, де "ім'я" є головним "дієвим лицем" представництва, де представництво є насамперед "обміном імен" – перетворює відносини між людьми і владою на "освіту" та "спокуту", оскільки "обмін іменами" об'єднує їх голоси у "вільну непряму мову", яка робить їх чимось більшим, ніж їхня сума, та "обмін гріхами" робить їх гріхи чимось меншим, ніж їхня сума.

У другій частині доказано, що розвиток західного державотворення є трансформацією політичного представництва із засобу на кінцеву ціль, з інструменту правителя для розширення своєї "волі" на практику, яка виховує "волю" і легітимізує владу. Запропоновано два кроки в цій трансформації. По-перше, християнський переворот імперського культу ототожнив божественність з представництвом у спосіб, протилежний Октавіану Августу. Тоді як Август був представником народу (*tribunus plebis*) в силу того, що був богом (*divi filius*), Христос був Богом в силу того, що був представником народу, в силу того, що втілював *tribunicia potestas* Бога з єврейського Писання. По-друге, "деприватизація" трьох положень римського приватного і корпоративного права в "тринітарній" конституційній теорії: *quod omnes tangit* – в установчій владі, *plena potestas* – в конституції, та *corpus mysticum* – в конституційному посередництві між ними. Цей розвиток досягає свого акме у Гегеля, який будує інтелектуальний фундамент для представницької демократії, обґрунтовуючи одночасний суверенітет установчої, конституційної та конституційної влади в доктрині вічного "взаємопроникнення" Триєдиного Бога. Щоб засвідчити "взаємно конституюючий дар життя між триєдиними особами" [Williams 2023, p. 13],

конститууюча, конституційована і конституціональна світські влади повинні тактовно ходити навколо "порожнього трону" (*hetoimasia*) суверенітету, галантно поступаючись владою одна одній. Таким чином, замість того, щоб повністю відмовитися від суверенітету, Гегель натякає на святкування пунктуальності його трансферу. Усе це забезпечує конститутивна теорія представництва Гегеля, де акт Духу, взаємне конституювання громадянського суспільства і держави, забезпечується корпоративним посередництвом між ними.

У *третьій частині*, слідом за Дітріхом Бонхеффером, Гансом Урсом фон Бальтазаром, Дороті Зьолле, Олівером О'Донованом та Роуеном Вільямсом, доказано, що політичне представництво є доктринальним і духовним ядром християнської церкви. Все, що християнка може сказати про Бога, вона може сказати лише тому, що Бог "заступив-ся" за неї, щоб відповісти за гріхи, асоційовані з її іменем. Щоб осмислити цей факт, богослови екуменічних соборів розробили те, що можна назвати "ортодоксальним" вченням про представництво. Божественний акт – це акт дозволу іншому бути іншим і встановлення солідарності з іншим без шкоди для його інакшості – акт поступового нарощування і спокутування інакшості: генерація, процесія, творення та втілення. Абсолютний приклад цієї "гіпостазації" і солідаризації проявляється в акті дозволу творінню "впасти" в абсолютну інакшість і акті солідаризації через втілення, тілесну присутність серед "падшого" світу. З цього слідує, що розмова про "обожнення" у відриві від "заступництва" неможлива. Якщо Церква конститується через акт замісної спокути (*substitutionary atonement*), то обожествлене життя людей не може мати іншу форму, ніж заступницька дія Христа – воно може бути лише логічним продовженням тілесної присутності Христа, його "Містичним Тілом". Отже, обожнення людського роду, Церква, є спільнотою взаємної "замісної спокути". І, якщо "слово" дійсно є центральним, то це заміщення, цей обмін гріхами, починається з обміну іменами. У цьому сенсі Церква є лише

"демократизацією" біблійної дисципліни "іменування". У Торі люди відкривають для себе і починають жити в Імені Бога, Єгови. В Євангеліях люди відкривають для себе Бога, який бере на себе і живе в ім'я людей. Нарешті, в Діяннях Апостолів людям наказано жити в ім'я один одного. Той, хто молиться, входить у мережу заступництва, якою є Літургія, де грішники представлені Богові як святі, тому що вони представлені як такі один одним. Політичне представництво в душі цієї традиції є справжньою "літургією після літургії".

Загальний висновок дисертації полягає у позиціюванні представницької демократії як системного наслідку вчення і практики християнської церкви. Стверджується, що теологічно грамотна антропология свідчить про конститутивну теорію представництва. Тобто, вона розглядає політичне представництво не як щось, з чим потрібно покінчити якомога швидше, не кажучи вже про те, щоб обійти його на користь прямої демократії, а як діяльність, яка є абсолютно вартою свого часу, тому що вона є синонімічною з освітою та очищенням – і чим більша відстань, тривалість та різниця між представниками та представленими, тим більше є простору для мислення та любові, що і є найвищою духовною вправою; а отже, представництво є прекрасним і веселим - адже представництво не є засобом зробити так, щоб наші бажання були почуті, це процес виховання наших бажань, кінцем якого є усвідомлення, що саме представництво і є наше кінцеве бажання – вчитися пізнавати і любити те, що є іншим, знаходити місце (χώρα) для іншого всередині нас та для нас всередині іншого, дисципліна "взаємопроникнення" (περιχώρησις). Представницька демократія просто робить це взаємопроникнення сувереном. Таким чином, якщо Церква конститується актом представництва – життям-в-іншому, то політика, яке природно з нього випливає, розуміється не як визначення та нейтралізація ворога, але як божественний акт впізнавання-себе-в-іншому, навіть у ворогові, акт

солідаризації задля благ, які можна здобути лише в координації та скуштувати лише в спільноті.

Ключові слова: антропологія, політична філософія, політична теологія, філософія культури, секуляризм, представницька демократія, філософія мови, філософія освіти, теорії відкуплення, громадянське суспільство, радикальна теологія, діалектика, православна церква, корпоратизм, Гегель.